

Пазиніч С.М., доктор філ. наук, професор, ХДАДМ
Пономарьов О.С., професор, Національний технічний університет «ХПІ»

Анотація. В статті філософія розглядається як епоха, відображена в системі думок. Аргументовано доводиться теза про те, що філософія, займаючись граничними й всезагальними основами людського буття, виробляє і застосовує найбільш ємні категорії. Звертається увага на те, що філософський категоріально-понятійний інструментарій дає змогу методологічно коригувати часткові й загальні види управління складними системами – природа-суспільство, суспільство-особистість.

Ключові слова: суб'єктно-об'єктні відношення, філософська рефлексія, методологічний принцип, закон, категорія, філософська домінанта.

Аннотация. Пазинич С.Н., Пономарев О.С. **Философия в системе научного знания и управления.** В статье философия рассматривается как эпоха, отраженная в системе мыслей. Аргументировано доказывается тезис о том, что философия, занимаясь предельно всеобщими основами человеческого бытия, вырабатывает и использует наиболее емкие категории. Обращается внимание на то, что философский категориально-понятийный инструментариий дает возможность методологически корректировать частные и общие виды управления сложными системами – природа-общество, общество-личность.

Ключевые слова: субъектно-объектные отношения, философская рефлексия, методологический принцип, закон, категория, философическая доминанта.

Annotation. Pazinich S.N., Ponomarev O.S. **Philosophy in the system of scientific knowledge and management.** In the article the philosophy is examined as the epoch reflected in the system of thoughts. It is argued a thesis that philosophy, engaged maximum in the universal bases of human existence, produces and uses the most capacious categories is proved. Attention on that a philosophical category-notion tool enables methodologically to correct the private and general types of management by the difficult systems applies - nature-society, society-personality.

Keywords: subject-objective relations, philosophical reflection, methodological principle, law, category, philosophical dominant.

Постановка проблеми та її актуальність. В сучасному суспільстві інтенсивно йде пошук найефективніших методів і чіткої системи управління, які забезпечили б найкоротший шлях формування стратегічного напрямку трансформації соціуму в систему високорозвинених країн. Важливою складовою цього соціокультурного процесу має бути інтенсивний розвиток

філософії, яка виступає методологічною базою дослідження сучасних особливостей суспільного буття.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні сутності філософського понятійно-категоріального інструментарію і його залученні до пошуку найбільш інтегруючих ефективних методів управління соціальними і природними системами, які й забезпечують бажану якість суспільного буття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні відомо, що основу глобального розвитку цивілізації складають *економічні* інтереси, як окремих людей, так і суспільства в цілому. Саме економіка була й лишається матеріальною основою життєдіяльності соціуму, станом економіки в решті решт визначаються всі інші аспекти життя людства: динаміка чисельності людей на планеті; рівень розвитку культури у всіх її іпостасях та особливості її прояву у різних народів; можливість і доцільність воєнних дій одних держав проти інших; зовнішня й внутрішня політика; взаємодія між людиною, суспільством і навколишнім природним середовищем тощо.

У зв'язку з цим великого значення набуває така характеристика соціуму, як стабільність, що дозволяє його членам жити в соціальному просторі впевненості й передбачуваності. Звідси випливає нагальна необхідність розробки і плідного використання найбільш інтегруючих і, як наслідок, ефективних методів управління соціальними і природними системами.

Саме філософія, займаючись граничними і всезагальними основами людського буття, виробляє найбільш ємні сенси життя людини й суспільства. А якщо так, то її категоріально-понятійний інструментарій дає змогу методологічно коригувати часткові і загальні види управління складними системами – природа-суспільство, суспільство-особистість.

Ще в сиву давнину Сенека звертав увагу на можливості філософії в просторі управління, зокрема він зауважував: «Без філософії немає в житті безстрашності й упевненості: адже щогодини в суспільстві трапляється безліч пригод, і нам конче потрібна порада, яку можна запитати тільки в неї». А значно пізніше в часі славетні філософи німецької класичної філософії визначали не менш ємну думку про сутність філософії. Так Г.В. Гегель визначав філософію як добу, осягнену в думці. А останній космополітичний і перший національний філософ І. Кант наголошував на тому, що філософія є наука про відношення будь-якого знання до суттєвих цілей людського розуму. І якщо продовжити логічний ланцюжок думок І. Канта, то приходимо до висновку, що дійсний, креативно мислячий філософ є не віртуоз знання, а законодавець людського розуму в конкретному соціальному просторі-часі.

Цікавою думкою, на наш погляд, є сентенція М. Бердяєва: «філософія є вчення про шляхи здійснення сенсу людського існування». Та чи не найкоротше й лапідарно висловив свою думку, з приводу місця та ролі філософії в суспільному розвитку, французький мислитель Мішель Фуко: *«філософія – це основна практика управління»*.

До цих вище згаданих думок варто додати, що філософія не тільки запліднює собою всі інші види управління, але й дозволяє їм рефлексувати, тобто надає методологічної можливості усвідомлювати себе відповідно: у філософії освіти, філософії мистецтва, у філософії права, у філософії цінностей, у філософії Отчого краю тощо. Вона поєднує знання в структурно-системну цілісність. Саме на цю особливість філософії звертав, свого часу, увагу Демокріт, підкреслюючи, що систематизовані знання, які спроможна синтезувати філософія, це і є не що інше як *мудрість*. Через віки з цією думкою перекликається ще одна, не менш стисла і філігранна за формою й глибока за змістом. Вона належить перу відомій Жермен де Сталь: «*філософія – це і є розум, зведений у систему*».

Спираючись на викладені вище думки, виокремимо із множини особливостей цієї вельми цікавої і конче необхідної науки ще одну властивість. Це, перш за все, притаманний їй високий інтелектуальний рівень абстрактного мислення.

Саме орієнтованість на осмислення і вивчення дихотомії буття і свідомості, всієї сукупності суб'єктно-об'єктних відносин і складає специфічну межу, видову відмінність філософської думки від інших. В цьому контексті стає зрозумілим, чому філософія не може обмежуватися осмисленням і узагальнюючим аналізом досягнень тільки наукового знання, чому вона з необхідністю повинна базуватися також на життєвій школі людської історії в цілому і різних сторонах суспільного буття і свідомості. Вона відіграє унікальну роль здійснюючи синтез знань, досягнутих конкретно-науковими дисциплінами. Саме тому філософія змушена ґрунтуватися на мудрощах всесвітньо-історичної практики людства, враховуючи принципи етики, естети і всієї взагалі системи соціально-гуманітарних цінностей. Все це допомагає розкриттю різних сторін, граней, аспектів, моментів невичерпної в різноманітності свого змісту сукупності відносин матерії і свідомості, об'єкта і суб'єкта діяльності, включаючи в свій арсенал найважливіші елементи самих різних сфер їх прояву, як інтелекту людини, так і світу її емоцій. Слід особливо зауважити, що філософія споконвіку відіграє роль квінтесенції всієї духовної культури суспільства і орієнтиру стратегічного напрямку її розвитку.

Відзначимо, що специфічність філософії як особливої форми суспільної свідомості, разом з тим пояснює її іманентний зв'язок з світоглядною проблематикою. Адже всі сторони світосприймання як окремої людини, так і суспільних громад, в своїй основі визначаються різними суб'єктно-об'єктними відносинами: людина — природа, людина — суспільство, суспільство — природа, пізнання — предмет пізнання, пізнання — людина, суспільство — історія тощо. Таким чином, філософські погляди виступають в решті решт ядром світогляду людини як складної системи поглядів, ціннісних установок, орієнтирів, стимулів творчої діяльності тощо.

Іншими словами, філософія протягом тисячоліть виробляла і виробляє нині власний, специфічний метод міркування, тобто теоретичну рефлексію.

Проте, можна переконливо зауважити, що остання властива всякій духовній діяльності і притаманна роздумам про саму цю діяльність — про її структуру, цілі, мету, засоби і результати. Мимоволі виникає питання: «В чому ж специфіка філософської рефлексії?». На наш погляд, вона полягає в самосвідомості духовної діяльності як такої, а не в якомусь її певному вигляді. В нашому контексті вона виступає методологією всякого пізнання — як наукового, так і будь-кого іншого, себто вона постійно в пошуку максимальних, граничних підстав. Через те філософська рефлексія — це пошук, перш за все, логічного інструментарію й інших (етичних, аксіологічних, естетичних тощо) підстав і форм духовного життя і культури в цілому. При всьому тому внутрішня потреба конкретних наук у філософії необхідно доповнюється залежністю самої філософії від результатів розвитку спеціальних галузей знання.

Отже, наслідком високого рівня узагальнення і в цьому значенні абстрактності філософського знання є той факт, що істинність будь-якого його компоненту (принципу, закону, категорії, філософічної домінанти тощо) ні в якому разі не можна довести або спростувати шляхом власного досвіду, за допомогою окремого спостереження або ж якого-небудь експерименту. Такий шлях перевірки істинності філософського знання принципово неможливий. В такому випадку єдино надійним критерієм істинності філософського знання може слугувати вся соціальна практика, а не вузько інтерпретаційна суб'єктивна діяльність окремого індивіда. Саме через абстрактний характер філософського знання можна пояснити також і те, чому його компоненти є більш стійкими порівняно з домінантами конкретних наук. Чому ці науки трансформуються набагато повільніше і в них не містяться поспішні, миттєві висновки? Такі зміни, як правило, пов'язані з переходом науки в якісно нові стани, знаменують собою початок нових епох або етапів в її розвитку. Більш того, узагальнені епохальні результати прогресу філософського знання, що виражають найважливіші об'єктивні закономірності дійсності, з певного часу взагалі перестають змінюватися, стаючи по своєму гносеологічному статусу здобутими, не підлягаючими відхиленню незначними дециміями абсолютної істини. Можна констатувати – до тих пір, поки будуть існувати умови, на основі яких вони були сформовані, доти такі елементи філософського знання ніколи не застаріватимуть. Вони мають всезагальний, сутнісний характер.

З іншого боку, філософія бере на себе відповідальність однією з перших формувати адекватні відповіді на виклики буремної дійсності, осмислювати найбільш складні проблеми буття, пропонувати ефективні шляхи виходу з різноманітних криз. І саме тому вона, як мужній першопрохідник, ризикує частіше інших представників соціального управління робити деякі помилки. Це видно на історичних прикладах творчості деяких знаних філософів, що стверджували, як правило, пріоритет і виключність власної філософської концепції при вирішенні тих чи інших нагальних проблем. І це у той час коли філософія, у цілому, припускає співіснування багатьох точок зору, а історичний

час визначає ступінь їхнього достоїнства. Але відверто скажімо, що краще мати свій погляд на ту чи іншу подію, а ніж не мати аніякого і пливти у фарватері інших думок, частіше за все сумнівної якості.

Все вище висловлене так чи інакше має відношення до специфіки наукового апарату, інструментарію філософського знання, його мови. Відзначені особливості філософії допомагають глибше зрозуміти специфічність властивостей філософських категорій, їх пізнавальних можливостей і ролі в системі наукового пізнання в цілому.

Ми особливо виділяємо значення категорій філософії в єдиному організмі філософської науки на тій підставі, що вони, з одного боку багато в чому упредметнюють в собі специфіку філософського знання як цілого, концентрують і конкретизують її. З іншого боку — саме категорії і закони пов'язують філософську теорію із спеціальними галузями науки. Справа тут в тому, що філософія сформувалася як сфера людського пізнання, що дає понятійне знання про ті форми буття, які фіксуються в мисленні логічними принципами та категоріями. В цьому аспекті вона є способом теоретичного освоєння категоріального складу людського мислення, його об'єктивного змісту. Але кожний вчений, кожний фахівець тієї або іншої галузі знання переосмислює зміст категорій, виходячи з предмету своєї науки. Саме тут, за словами В.І. Шинкарука, і виникає «проблема співвідношення загального (загально філософського), особливого (мислимого в тій або іншій науці) і одиничного (що досягається) в явищах. В цій проблемі — фокус методологічного використання філософських категорій в практиці наукового пізнання» [1. С. 13].

Слід зауважити, що філософські категорії неоднорідні. Умовно їх можна виокремити в три основні класи: універсальні, гносеологічні і соціально-філософські (загально соціологічні, етичні, естетичні тощо) категорії. Припускаємо, що загальною межею всіх цих категорій є характерне для філософського способу освоєння дійсності прагнення пізнати світ не сам по собі (reum), а через призму відношення до нього мислячої і практично цілеспрямованої в своїх діях людини. Ця особливість так чи інакше виявляється в кожній філософській категорії. Прагнення ж пізнати світ як такий (reum), безпосередньо підпорядковане у філософії завданню використання цього знання для визначення місця і ролі людини в світі та напрямки його діяльності в ньому.

Висновки. Вважаємо за необхідне ще раз підкреслити значення світоглядного аспекту змісту філософських категорій, їх, так би мовити, світоглядного «насичення», що є результатом синтезу функціонування філософії як науки й одночасно специфічної форми суспільної свідомості.

Нарешті, не можна не відзначити і те, що філософські категорії фіксують найважливіші, найзагальніші та істотні властивості, зв'язки і відносини явищ об'єктивного світу. Категорії філософії є найважливішими результатами і разом з тим опорними точками багатовікового процесу розвитку науки, всієї духовної

культури суспільства. Цим ми зовсім не хочемо сказати, що нині не йде формування нових категорій у філософії; він відбувається, і відбуватиметься як безпосередньо на основі суспільної практики, так і опосередковано через сучасні загальнонаукові поняття.

Але незважаючи на свої пізнавальні та методологічні можливості й достоїнства у цьому відношенні, філософія, як відзначив Микола Бердяєв, є найбільш незахищеною галуззю культури у суспільних відносинах. Це можна пояснити тим, що філософія в більшості історичних випадків, а сьогодні особливо, перебуває в конструктивній опозиції до влади. Така, на перший погляд, дивна позиція, зумовлена тим, що філософія відображає всезагальні закономірності розвитку суспільства, в той час як владні структури завжди віддзеркалюють лише приватні інтереси значної меншості населення. Безумовно, такий підхід достеменної філософії заважає різноманітним владам структурам самозвеличуватися, політично самомилюватися, й агресивно обурюватися проти не заангажованої філософії.

Подальші дослідження спрямовані на вивчення методологічних основ в системі ефективного управління.

Література:

1. Шинкарук В. И. Философия и наука. /В кн.: Актуальные проблемы логики и методологии науки. – Киев, 1990.
2. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1999.
3. Ницше Ф. Философия в трагическую эпоху. – М., 2006.

Надійшла до редакції 24.03.2008